

КЛАСИЧНА ЛІТЕРАТУРА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312–6809.2019.28.165834>

УДК 821.161.2Коб09

ПОЕТИКА ПСИХОЛОГІЗМУ В ІМПРЕСІОНІСТИЧНІЙ НОВЕЛІСТИЦІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Тетяна Бандура, канд. філол. наук, доц.

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, м. Одеса
ORCID ID 0000-0003-0448-0964
tatyabandura03@gmail.com*

У статті досліджується поетика психологізму в імпресіоністичній «поезії у прозі» О. Кобилянської, зокрема, на образному, композиційному, сюжетному рівнях. Осмислюється роль імпресіоністичних художніх елементів у становленні індивідуального стилю письменниці. Визначаються пріоритетні естетичні засади прози О. Кобилянської: імпресіонізм тотально позиціонується автором, репрезентується на певному відрізку творчого шляху або в поезиці окремого твору як стильовий фермент, або як відчутний структурний елемент художнього простору. Зазначається, що аналізованій малій прозі О. Кобилянської властивий об'єктивно-психологічний наративний тип, що максимально об'єктивує емоційність як характерну рису імпресіонізму. При цьому індивідуальність стилю Кобилянської характеризується еволюційним рухом від неоромантичної естетичної парадигми до символізму та імпресіонізму, значним функціональним навантаженням суб'єктивовано-ліричного наративного типу в особовій і безособовій формах, новаторською інтерпретацією жанру «поезії у прозі», широким спектром структуротворчих засобів (композиційно-образотворчий контраст, символіка, імпресіоністична поетика). Таким чином, акцентується увага на тому, що визначальними для художнього мислення письменниці є світосприйняття й поетика символізму, який інтегрований з неоромантичними та натуралістичними тенденціями. Саме цей аспект може бути актуальним об'єктом дослідження в подальших наукових розвідках.

Ключові слова: імпресіонізм, поетика, модернізм, пейзаж, символ.

Новелістика О. Кобилянської неодноразово ставала предметом уваги українських літературознавців, починаючи з періоду зламу століть і до сьогодні. Дослідники в основному акцентували увагу на джерелах творів письменниці, їх композиційних особливостях, специфіці образів, поетикальних аспектах цих творів тощо. Понят-

тя «індивідуальний стиль автора», безперечно, на сьогодні вже не є актуальним, проте дискусії з приводу творчо-стильової приналежності авторки до окремих літературних течій у контексті модернізму точаться і дотепер.

З появою перших творів О. Кобилянської літературознавці нерідко пов'язують виникнення модерністичних тенденцій в українській літературі кінця XIX століття. Так, критики оголосили її письменницею модерного гатунку й соратницею Лесі Українки в неоромантичній літературі. З такою оцінкою творчості Кобилянської погоджувались і погоджуються фактично всі літературознавці кінця XIX–XX століття. Відкритим, однак, залишається питання про приналежність творчої спадщини О. Кобилянської до конкретної течії модернізму. Саме у з'ясуванні своєрідності творчої манери письменниці і вбачаємо передусім актуальність нашого дослідження. В першу чергу, звертаємо увагу на своєрідність поезики самобутньої ліричної прози авторки, у якій вбачаємо імпресіоністичну основу стильової манери.

Залежно від критичного спектру, у вітчизняній літературі проблему імпресіонізму вивчають такі українські літературознавці: О. Астаф'єв, А. Біла, М. Кодак, Л. Левчук, М. Моклиця, В. Пахаренко, А. Печарський, С. Хороб, Н. Шумило та інші.

Питання стильової ідентифікації сьогодні важливе, оскільки певна естетична основа допомагає виявити нові, ще не вивчені відтінки в художніх універсумах митців. Стильова контамінація з індивідуальною домінантою, здебільшого концептуально закріпленою в літературознавчій науці, — це характерна ознака історії української літератури початку XX століття, яка відповідає модерністичному етапу розвитку словесного мистецтва.

Говорячи про пріоритетні естетичні засади прози О. Кобилянської, стверджуємо, що імпресіонізм не є тотальним авторським позиціонуванням, а репрезентується на певному відрізку творчого шляху або в поезиці окремого твору як стильовий фермент, або як відчутний структурний елемент художнього простору.

Творчість О. Кобилянської, «яка стала відправним пунктом українського модернізму» [1, с. 25], це площина перетину й синтезу найбільш задекларованих у вітчизняному красному письменстві символізму, неоромантизму та імпресіонізму. Саме стильовий ракурс — один з найпоширеніших при аналізі прози О. Кобилянської. Символістське, неоромантичне, реалістичне прочитання текстів

письменниці продемонстровано в дослідженнях З. Гузара, Т. Гундорової, І. Денисюка, С. Кирилюк, Я. Мельничук, С. Павличко, В. Погребенника, Ф. Погребенника, С. Пригодія.

Імпресіоністичний компонент художнього простору О. Кобилянської виокремлюється (І. Демченко), але особливості його впливу на естетику письменниці не досліджено, при цьому творчість буковинської авторки — ще одне підтвердження того, що імпресіонізм — важлива складова української літературної свідомості.

О. Кобилянська цікавилась німецькою літературою та філософією, зокрема Ф. Ніцше, концепція якої стала однією зі складових філософських засад імпресіонізму. Крім того, тип світовідчуття О. Кобилянської, її максималістський критерій в оцінці смислу життя людини, особливо жінки, перевага чуттєвого на межі відчуттів — той засадничий ґрунт, на якому не могли не зрости імпресіоністичні образи й поетика.

Однією з найкращих ліричних новел, де в стильовій площині претворює імпресіоністична манера, є «Битва». Перший імпресіоністичний вияв — це назва, що має неоднозначну основу і вказує на глобальність, крайню напругу ситуації, що абсорбується в тексті. Можна твердити, що заголовок новели сприяє вирішенню проблеми стильової концепції.

Вражає новела глибоким ліризмом в описі природи, поєднаним з психологічним підтекстом роздумів письменниці, її вболіванням за нищену підприємцями рідну природу. В основу новели покладено реальні події, що відбулися в Карпатах. Письменниця писала: «...З таких дальніх прогулок привезла з собою з великого лісу здобуток, а це — «Битву», котру бачила я власними очима, перебувши більше як день у лісах, де зрубували ліс і де мала нагоду бачити боротьбу робітників з столітніми великанами, соснами та смереками, й подивляля фізичну силу і сприт одних та опір та маєстат природи з другої сторони, між тим як від поодиноких, що залишилися тут і там, нетиканих, тонко гнучих ялин ішло несене вітром жалісне скрипіння й уявлялося моїй тоді молодій душі, мов плач полишених вдовиць. Довгий час носила я ту картину живої природи в душі, доки не настала хвиля, де я кинула її на папір, жаліючи, як фанатична поклонниця природи, за пишним лісом...» [4, 222].

Імпресіоністична напруга в оповіді зростає з авторською майстерною персоніфікацією природи, письменниця з болем у серці змальо-

вує її бездушне нищення. Імператив життя й панування сил Танатосу в новелі творять опозиційну конструкцію конфліктного начала у творі, імпресіоністичний статус підкріплюється архетипами лісу, дерев, птахів, води. Картина лісової агонії метафорично ліризована: «Так як ніколи не втомимі мурахи, вдиралися наємники на найнедоступніші місця, уружені ланцюгами і прочим знаряддям.

Насамперед стісували з них кору. Вона завдала чимало праці. Заросла сильно в тіло і ствердла так, що сокира відскакувала від неї; аж по довгім рубанні розскакувалася трісками й падала на множество еластичного земного галуззя, котре, відділене від тіла, мало висихати... Криваво-червоний вогонь палахкотів по таких перемогах до півночі по горах...» [5, 224].

Прикметним в осмисленні імпресіоністичної природи новели є акцент на полярну колірну палітру «Битви». Контраст спрацьовує на зіставленні нищівної, стихійної й природної, спокійної субстанцій: «Біляві спорохнявілі пняки стирчали густо одні коло одних, неначе кістяки з поживклої трави. Нездатні дерева лежали в великім числі покалічені вокруги, а з кори обдерті пні, що показалися нездоровими, порохнявіли нетикані дальше... Стоси соснової кори лежали темно-брунатними шматами й звоями напівперегнилі, і важко лежали маси трісок на траві. Старі, громами нарушені смереки, оставлені нетикано, стояли сумно, простягаючи напіввисохлі рамена від себе далеко, мов безпомічні старці, силуючись надармо здержувати вітер у своїм галуззі...

Високий мох, вирваний і пошматований та корінням вивернений до сонця, висох, а тою самою смертю гинула й потоптана трава...» [5, 231].

Стихія людського свавілля означається такими гнівними метафорами та порівняннями: «небо затьмарилося грізно-чорною барвою», «чорні перстені диму», «сполошене гаддя», «ядовиті гриби червоної краски», «темнопонсова барва потоку», «матово-червоний круг місяця», «залізо вгризалось в їх тіло, обдерте з кори, і місцями витікала кров», «червоно-блискучі іскри» з-під «жужжачих пил» кора, «немов величезні брунатні звитки паперу» і т. д.

Образам-носіям смерті належить визначальна художня функція у «Битві», чим, до речі, засвідчується абсолютна співвіднесеність назви з текстом. Смісловий метафоричний ряд виявляє основний напрям поетичної оповіді у прозі, де увага акумулюється навколо авторської

ліричної чуттєвості, основоположної в новелі. Справедливо стверджує І. Демченко, що у «Битві» «форма психологізму — архетипальна за природою, а отже, вона включає в себе надособистісне, залишаючись водночас авторською» [2, с. 353].

Новелу О. Кобилянської «Під голим небом», без сумніву, можна віднести до кращих зразків української поезії у прозі, до того ж з яскраво вираженою імпресіоністичною поетикою. Вагомим аргументом на підтвердження цього судження є той факт, що авторська увага сконцентрована у творі на одному з вічних філософських питань — на проблемі життя і смерті, а саме на межі такого антагоністичного зіткнення. Приналежність до модернізму засвідчує й надзвичайно оригінальна, незвична форма, яку письменниця обрала для розкриття теми.

Велике смислове навантаження в образному відтворенні найтонших психологічних нюансів у новелі має природа. Центральним персонажем є образ «руді конини», яку авторка наділяє найкращими людськими рисами, наголошуючи, що вона «була інтелігентна і вдячна», а «батога ненавиділа. Знакомство з ним уважала за грубу ганьбу» [5, 325]. Письменниця майстерно акцентує увагу на таких її рисах, як турбота й відповідальність, підкреслюючи, що вона «знала, кого везе» [5, 325]. Характеризуючи «рудю конину», О. Кобилянська протиставляє їй родину недолугих господарів, зміщаючи вектор раціонального начала у бік тварини, і таким чином створює абсурдну ситуацію. Тобто, через абсурдність образів і подій показана абсурдність смерті як філософського поняття. Оповідь у творі суперечить реалістичній подієвості, наративне полотно формується засобом мотологу персоніфікованого образу коня, який роздумує, і його роздуми мають «людську» природу, співвіднесені з цілком людськими екзистенційними цінностями. Такий художній прийом вражає своєю оригінальністю і свідчить про приналежність художнього стилю новели до імпресіонізму.

Образ коня подається у нерозривному зв'язку з іншими елементами природи і творить єдину структурну одиницю, яка служить яскравим вираженням невблаганності фатуму, абсурдності смерті.

Свою оповідь авторка починає надзвичайно майстерним, лаконічним описом зимового пейзажу, насиченого символічними деталями на підтвердження ліричної структури: «смутна копула неба», з якої «висипалась» і «скувалася нечувана маса чорних кавок», що зникли

«журливо вгору й поплили чорним хрестом поважно в далечінь» [5, 324], «темний серпанок задуманої ночі», «штивне море» засніжених полів, «білі дрібосенькі рої», які «віщували недобре» [5, 325]. Синергічне поєднання всіх цих елементів, що в авторській трансформації набувають містичного значення, створює передчуття майбутньої трагедії. Адже О. Кобилянська сама зізнавалась, що «найліпший нарис, чи, властиво, малюнок» писала «чорно-білими красками і з нахилом до містицизму» [4, 200]. Добираючи саме такі образи для уособлення смерті, письменниця керувалась народними уявленнями, за якими ворон, наприклад, вважався своєрідним медіумом між світом живих і світом мертвих. Всі елементи цієї картини подаються в оригінальній, авторській інтерпретації. Велику кількість «чорних кавок» О. Кобилянська змальовує у формі «чорного хреста», що поплив «поважно в далечінь», і таким чином нашаровує два образи смерті, які взаємопідсилюють один одного, постають як символи страшного фатуму.

Своєрідним доповненням до цього є також асоціація, яка виникає в уяві конячки, коли їй «грозив кулаком» «її пан»: «Тоді летіла, як шалена, широкою рівниною, гнана диким почуттям страху, що на неї туй-туй спадуть якісь здоганяючі її в воздуху чорні пошматовані хоругви і уб'ють її на місці, мов грім» [5, 325]. Справедливо зазначає С. Кирилюк, що в новелі «таких універсальних символів більш, ніж достатньо. Вони творять протяжне експозиційне тло твору, що надає глибокої внутрішньої статичності не лише героям, а й описуваному світові» [3, 58].

Значну частину художнього простору займає опис сніжної бурі, якому авторка приділяє велику увагу. Використовуючи новаторські епітети, метафори, порівняння та оригінальні стилістичні фігури, О. Кобилянська створює виразну картину передчуття трагічної смерті героїв, які замерзають. Акцентуючи на психологічних моментах, письменниця зазначає: «Якийсь вітер почав злегка глузувати собі. Змішався з гострою, мов огонь пекучою, студеною і розпочав гульню [...] В польоті спинявся від часу до часу, кружав у дикій несамовитій пустоті на однім місці й кидав високо клубами снігу стовпом угору... Краплі звуку дрібних дзвінків розплакалися» [5, 326]. Письменниця творить «світ демонічної образності, де персоніфікуються загрозливі і тупі сили природи» [3, 57].

Майстерним лаконічним штрихом, який констатує перемогу смерті, завершує письменниця трагічну колізію: «Надранком бій

ував. Запанувала тупа тишина. Небо прибралося в сіру барву і потонуло в жалібну задуму. Слабим знівеченим кроком і з ледве чутним, дрижачим звуком дзвінків приволоклася конина додому» [5, 334]. Доповнює картину й образ собаки, яка «скавуліла й вила, а очі іскрилися предивним світлом. Піднімала голову й оповідала. Ждала два дні... не їла... не бачила живої душі. [...] Гавкала неспокійно, болісним, роздразнюючим голосом, то знов шаліла, простягаючи лапи до руденької» [5, 334]. Такий прийом не тільки відтворює всю гаму психологічних нюансів трагічної ситуації, але й засвідчує притаманний Ользі Кобилянській імпресіоністичний тип художнього мислення. Посилує і увиразнює трагізм ситуації заключний пейзажний опис, витриманий у дусі модерністської естетики: «Ніч. Глибоке, безкрає небо погідне й оживлене. Звізди миготять, дрижать, грають світлом своїм, а де-не-де перелітають лукуватим польотом і міняють місця на небі» [5, 334]. Так письменниця органічно вплела в канву твору повір'я про падаючу зірку, як вісника смерті, а також народні уявлення про душу людини.

Отже, аналізованій малій прозі О. Кобилянської властивий об'єктивовано-психологічний наративний тип, об'єктивація максимальних емоцій як характерної риси імпресіонізму. Творчість письменниці, що зафіксувала світоглядно-естетичні риси неоромантизму, символізму, натуралізму й імпресіонізму, належить до найвиразніших проявів модерністичних художніх пошуків в українській прозі кінця XIX — початку XX ст. Центральними для художнього мислення письменниці є світосприйняття й поетика символізму, інтегрованого з неоромантичними та натуралістичними тенденціями. Саме цей аспект може бути актуальним об'єктом дослідження в подальших наукових розвідках.

Індивідуальність стилю Кобилянської характеризується еволюційним рухом від неоромантичної естетичної парадигми до символізму та імпресіонізму, значним функціональним навантаженням суб'єктивовано-ліричного наративного типу в особовій і безособовій формах, новаторською інтерпретацією жанру поезії у прозі, широким спектром структуротворчих засобів (композиційно-образотворчий контраст, символіка, імпресіоністична поетика).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гундорова Т. *Femina melancholica* : Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської : монографія. Київ : Критика, 2002. 271 с.
2. Демченко І. Особливості поетики Ольги Кобилянської : монографія. Київ : Твім-інтер, 2014. 354 с.
3. Кирилюк С. Ольга Кобилянська і світова література : монографія. Чернівці : Рута, 2011. 136 с.
4. Кобилянська О. Аристократка : оповідання, повісті. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 698 с.
5. Кобилянська О. Твори : у 5 т. Київ : Держлітвидав України, 1963. Т. 2. 445 с.

ПОЭТИКА ПСИХОЛОГИЗМА В ИМПРЕССИОНИСТИЧЕСКОЙ НОВЕЛЛИСТИКЕ ОЛЬГИ КОБЫЛЯНСКОЙ

Татьяна Бандура, канд. филол. наук, доц.

*Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского*

В статье исследуется поэтика психологизма в импрессионистических новеллах О. Кобылянкой на образном, композиционном, поэтикальном уровнях. Определяется роль импрессионистических художественных элементов в становлении индивидуального стиля писательницы. Акцентируется внимание на новаторском мироощущении лирического героя малой прозы писательницы и поэтике символизма, интегрированного с неоромантическими и натуралистическими тенденциями.

Ключевые слова: импрессионизм, поэтика, модернизм, пейзаж, символ.

POETICS OF PSYCHOLOGY IN THE IMPRESSIONISTIC STORIES BY OLGA KOBYLANSKA

Tetyana Bandura, Candidate of Philological Sciences

*South Ukrainian National Pedagogical University named
after K. D. Ushynsky, Odessa, Ukraine*

The article explores the impressionistic brushwork of poetry in the prose of O. Kobylanska in the figurative, compositional, poetically levels. Analyzes the role of impressionistic artistic elements in the formation of individual style of the writer. It is argued that impressionism is not a total author positioning, but is represented on a certain segment of the creative path or in the poetry of a particular work as a stylistic enzyme, or as a tangible structural element of the artistic space. The priority aesthetic principles of prose by O. Kobylanska are determined, where impressionism is not a total author positioning, but is represented on a certain segment of the creative way or in the poetry of a particular work as a styled enzyme, or as a tangible structural element of the artistic space. It is noted that the analyzed small prose by O. Kobylanska is characterized by an objective-psychological narrative type, the objectification of maximum emotions as a characteristic fea-

ture of impressionism. It was found out that the individuality of the Kobyljanska style is characterized by the evolutionary movement from the neo-romantic aesthetic paradigm to symbolism and impressionism, the considerable functional load of the subjectively-lyrical narrative type in the personal and impersonal forms, the innovative interpretation of the genre of poetry in prose, the wide spectrum of structural means (compositional-figurative contrast, symbolism, impressionistic poetics). The focus is on the fact that the writer's central thinking for artistic thinking is the worldview and poetics of symbolism, integrated with neo-romantic and naturalistic tendencies. This aspect may be an actual subject of research in further research.

Key words: *impressionism, poetry, modernism, landscape, symbol.*

REFERENCES

1. Gundorova, T. (2002), Ghundorova T. *Femina melancholica : Statj i kuljtura v gendernij utopiji Oljghy Kobyljanskoji : monoghrafija* [Femina melancholica: Gender and culture in the gender utopia of Olga Kobyljanska : monograph], Krytyka [Critics], Kyiv [in Ukrainian].
2. Demchenko, I. (2014), *Osoblyvosti poetyky Oljghy Kobyljanskoji : monoghrafija* [Features of Olga Kobyljanska's poetics: monograph], Tvim-inter, Kyiv [in Ukrainian].
3. Kirilyuk, S. (2011), *Oljgha Kobyljansjka i svitova literatura : monoghrafija* [Olga Kobyljanska and world literature: monograph], Ruta, Chernivtsi [in Ukrainian].
4. Kobyljanska, O. (2001), *Arystokratka : opovidannia, povisti* [Olga Kobyljanska. Aristocrat : the stories and narratives], Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Os-novy», Kyiv [in Ukrainian].
5. Kobyljansjka, O. (1963), *Tvory : u 5 t.* [Works], (Vol. 2), Derzhlitvydav Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13 березня 2019 р.